

Bir Rönesans Âliminin Kaleminden Doğu Avrupa'nın Tarihî Coğrafyası: XVI. Yüzyılda Türk-Tatarlar, Lehler, Slavlar ve Bozkır Halkları

Maciej Miechowita, Çev. Berrin Kalyon

İstanbul, Kronik Kitap, 2022, 176 sayfa, ISBN: 978-625-8431-16-2.

Sümeyye TÜRKÖĞLU*

Orijinal adı *Traktat o dvuh Sarmatiyah Aziatskoy i Yevropeyskoy i o nahodyaşçemsya v nih* olan eser; takdim, ön söz, kısaltmalar, “Maciej Miechowita ve Eseri Hakkında”, “İki Sarmatya: Doğu Avrupa Sakinleri Hakkında Tetkikat”, iki fasıl, bibliyografya ve dizin kısımlarından oluşmaktadır. Birinci fasıl üç bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümler; “Asya Sarmatyası Hakkında”, “İskitya’da Tatarlar Adıyla Anılan Hangi Boylar ve Hangi Halklar Yaşar?” ve “Tatarların Soylara Göre Dağılımı”dır. İkinci fasıl ise iki bölümden teşekkül etmektedir. Bu bölümler; “Yukarı Avrupa Sarmatyası’nın Tasviri Hakkında” ve “Moskova Knezliği Hakkında”dır. Türkçeye *Bir Rönesans Âliminin Kaleminden Doğu Avrupa'nın Tarihî Coğrafyası: XVI. Yüzyılda Türk-Tatarlar, Lehler, Slavlar ve Bozkır Halkları* adıyla çevrilen eserin yaklaşık olarak beş yüzyıl önce yazıldığı bilinmektedir. Tarihî bir kaynak olan eser, XVI. yüzyılda varlığını sürdüren Türk-Tatarlar, Lehler, Slavlar ve bozkır halkları hakkında mühim bilgiler içermektedir.

Müellif, Rönesans âlimi olmasının yanı sıra tıp doktoru, kimyager, coğrafyacı, hukukçu ve din adamıdır. Kalem aldığı eserde, Doğu Avrupa bölgesi ve çevresi hakkında geniş ve detaylı bilgiler sunmaktadır. Doğu Avrupa'nın hem tarihi hem de coğrafyası hususunda önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Rusça bir eser olmakla birlikte Latince, Almanca, İtalyanca, Lehçe ve Türkçeye çevrilmiştir. Berrin Kalyon tarafından Türkçeye çevrilen eser, XVI. yüzyılda yaşayan Türk-Tatarlar

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, turkoglus1314@gmail.com

hakkında önemli ve kapsamlı bilgileri, hem tarihî hem de coğrafi açıklamalar içermektedir.

Bir Rönesans âlimi olan Maciej Miechowita, eserini kaleme aldığı Osmanlı'nın güçlü olduğu ve devletin başında Yavuz Sultan Selim'in bulunduğu döneme denk gelmektedir. Üç kıtaya hâkim olan Osmanlı'nın zirvede olduğu XVI. yüzyılda Türkistan bölgesinde Şibanîler, Karadeniz'in kuzeyi ve Avrasya bozkırında ise Altın Orda Devleti'nin halefleri olan hanlıklar (Kırım, Kazan, Kâsım, Astarhan ve Sibir) ve Türk-Tatar devletleri yer almıştır. Eserin çevirisini yapan Berrin Kalyon, ön söz bölümünde kitap hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Kitap, Türk tarihçiliğinin yanı sıra Avrupa ve Rusya'da yapılan çalışmalar açısından da faydalı bir kaynak hâline gelmiştir.

Leh müellif, Avrasya halkları ve yurtları hakkında olan *İki Sarmatya: Avrupa ve Asya Sakinleri Hakkında Tetkikat* eserini Lehistan'ın Krakov şehrinde kaleme almıştır. Büyük bir ilgi gören eser, aynı zamanda Doğu Avrupa hakkında da geniş bilgiler ihtiva etmektedir. Sadece Doğu Avrupa değil, Türkçeye çevrilmesiyle birlikte Osmanlı hakkında da bilgiler içeren eserde, Türk tarihi bakımından önemli ve gerekli malumat yer almaktadır. XVI. yüzyıla ait tarihî bilgilerin yanı sıra coğrafi, sosyal ve dinî alanda da önemli bir yapıt olma özelliği taşımaktadır. Rusça bir eser olmasına karşın telif edilen orijinal nüsha Latince'dir. Rus âlim Sergey Aleksandroviç Anninskiy tarafından Latince'den Rusçaya tercüme edilmiştir.

Müellifin iki kısımdan oluşan *İki Sarmatya: Asya-Avrupa Sakinleri Hakkında Tetkikat* adlı eserinin ilk bölümü Türk-Tatar topluluğunun varlığını sürdürdüğü Asya Sarmatyası hakkındadır. İkinci bölümde ise Avrupa Sarmatyası'nda yer alan Ruslar veya Rutenler, Litvanlar, Moskoflar ve onlarla birlikte yaşayan halklar hakkında bilgiler yer almaktadır. İki fasıldan oluşan eserin ilk faslı üç bölümden, ikinci faslı ise iki bölümden oluşmaktadır. Eser, Maciej Miechowita'nın Olomouc Piskoposu Stanislav Thurzo'yu ilgilendiren bir mektubuyla başlamaktadır. Nitekim yazar, piskoposa yazdığı mektupta, Sarmatya topraklarına ilgi ve değer olmadığına ve gereken önemin verilmediği konusuna vurgu yapmaktadır. Müellif, dönemin âlim ve yazarlarını eleştirerek, Sarmatya bölgesi hakkında yapılan çalışmaların ve araştırmaların gerçek ve doğru bir biçimde yapılması için uyarılmaktadır.

Yazar, eserini kaleme alırken Sarmatya bölgesini Asya ve Avrupa olarak iki kısımda incelemiştir. Böylece hem Asya'da hem de Avrupa'da yer alan halkların kökenleri, sosyal yapısı, gelenek ve görenekleri, devlet teşkilat yapıları, dinî inançları ve bölgenin coğrafi özellikleri konusunda bilgiler vermektedir. Sarmatya bölgesinin Asya ve Avrupa olarak iki kısımda incelenmesiyle bölgedeki halklar hakkında, gerek gelenek ve görenekleri gerekse yaşam biçimleri konusunda bilgi vermeyi amaçlayan eser; sadece Doğu Avrupa'daki halklar değil, bölgede yaşayan Türk-Tatarlar ve hatta Osmanlı Türkleri konusunda da bilgiler vermektedir.

Birinci faslın ilk bölümünde Asya Sarmatyası hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Genel olarak İki Sarmatya (Asya ve Avrupa) hakkında bilgiler verilmiş, bu bölgelerin coğrafi yapısı konusunda açıklamalar yapılmıştır. Tatarların ortaya çıkışı ve Kıpçak topraklarında yer almalarından bahsedilmiştir. Tatarların Kıpçaklar tarafından yok edilme tehlikesiyle birlikte istila edilmelerine

değinilmiş, Kıpçaklarla birlikte Rus knezlerin Tatar elçilerin öldürülmesinde beraber hareket ettikleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte Tatar ordusunun Rus ordusu karşısında büyük başarılar elde ettiğinden söz edilmiştir. Eserde aynı zamanda Tatarlar acımasız ve yağmacı olarak belirtilmiş; Tatar istilasının Lehistan ve Macaristan topraklarına yapıldığı ifade edilmiştir. Bu durumda yazarın, Tatarlar konusunda olumsuz düşüncelere sahip olduğu ve onları eleştirdiği görülmektedir. Tatarlar konusunda yapılan olumsuz açıklamalar arasında, gittikleri bölgeyi talan ettikleri ve katliam yaptıkları da yer almaktadır. Müellif, XIII. yüzyılda Tatarların, Rus topraklarına gelerek başkent Kiev’i işgal ettikleri ve Rus hükümdarlarla birlikte knezlerin katledildiğini yazmaktadır. Tatar ordusu tarafından Lehistan ve Macaristan’ın tahrip edildiği ve Tatar imparatoru Batu tarafından yapılan tahribatın ağır olduğu, şehrin büyük zarar gördüğü dile getirilmiştir.

İstilaların yanı sıra eserde, Tatarların fiziki ve karakteristik özelliklerinden, gelenek ve göreneklerinden bahsedilmektedir. Tatarlar konusunda halkı eleştiren yazar, onların güçlü ve cesur olduğundan, binicilik ve okçulukla uğraştıklarından, göçebe bir yaşam sürdürdüklerinden söz etmektedir. Ayrıca eserde, Tatarların Doğu Avrupa seferlerine ve Tatar hanlarına değinilmiştir. Bununla birlikte Tatarların soy kütükleri, İdil ötesi Tatarların sınırları ve yaşadıkları bölge hakkında da genel bilgi ve açıklamalarda bulunulmuştur. Eserin birinci faslının ilk bölümünde genel olarak Tatarların yaşadığı coğrafi bölgeden, yaşam şekillerinden, geçim kaynaklarından, gelenek ve göreneklerinden bahsedilmiştir. Hem genel hem de detaylı bilgiler veren yazar, Asya Sarmatyası’nda yaşayan halklar konusunda, XVI. yüzyıl öncesi ve sonrası hakkında bilgilere yer vermiştir. Yazar, Türk-Tatarların karakteristik özellikleri ve fiziki görünüşleriyle birlikte gelenek ve görenekleri hakkında önemli bilgiler vermesine rağmen Tatar hanları hususunda yanlış bilgiler nakletmiştir.

Birinci faslın ikinci bölümünde İskitler, Gotlar, Ugorlar ve Hunlar hakkında bilgiler yer almaktadır. Asya Sarmatyası ve İskitya’ya yerleşen halklardan ve kavimlerden söz edilmektedir. Tatarlarla birlikte Gotların İskitya bölgesinde yaşadığından bahsedilmektedir. Slavca olan Got kelimesi “yırtıcı hayvan” ve “yağmacı” olarak adlandırılmıştır. Kelimenin böyle adlandırılmasının sebebinin Gotların Tatarlar gibi davranması olduğu söylenmiştir. Nitekim Ptolemeus’un *Tetrabiblos* adlı eserinde Asya Sarmatyası ve Tatarlardan söz edildiği görülmektedir. Müellifin de eserinde Ptolemeus’a atıfta bulunduğu bilinmektedir. İskitya’nın kuzey sahasında yer alan halklar üzerinde açıklamalarda bulunan yazar, Gotların İskitya bölgesinden sürüldüğünden, bir kısmının Tavrida ve Pontus’a yerleştiğinden, bir kısmının ise İtalya’ya göç ettiklerinden bahsetmektedir. Gotlar, Batı ve Doğu Gotları olarak iki kısımda incelenmiştir. Vizigotlar olarak bilinen Batı Gotları İtalya ve Galya’ya yerleşirken, Ostrogot olarak bilinen Doğu Gotları ise Karadeniz bölgesine yerleşmiştir.

Bununla birlikte Alanlar, Vandallar ve Suevler hakkında da açıklamalarda bulunulmuştur. Tuna Nehri kenarında ve Alan ülkesinde yaşayan Alanlar, Avrupa Sarmatyası’nda yer almıştır. Bu ülkede Kazaklar da bulunmuştur. Vandallar ise Germen halkı olmakla birlikte Vandal Nehri boyunda yaşamışlardır. Yazar, Vandal tarihini bilebilmek için Slav ırkının kaynağının bilinmesi gerektiğini

vurgulamaktadır. Bununla birlikte Lehler hakkında da açıklamalar yapılmıştır. Polonyalılar olarak bilinen Lehlerin, Büyük Lehistan ve Silezya'da yaşadıklarından söz edilmiştir. Aynı zamanda Vakanüvis Bergamo'ya da atıflarda bulunan müellifin eserde, Suevler hakkında da kısa bilgiler verdiği görülmektedir. Hatta eserde Suevler, Leh soyuna dayandırılmaktadır. Ugorların ise kuzeyde İskit toprağına Ugor ülkesinden geldikleri bilinmektedir. Ugorlar, Hunlar ve Macarlar tek bir halk olarak görülmüştür. Sarmatya topluluğı olan Ugorlar, Fin topluluklarıyla birlikte yaşamışlardır. Bundan dolayı batıda Ugorlar Fin; Urallara yakın olan yerlerde ise Ugor olarak adlandırılmıştır. Bölgede yaşayan kavim ve halkların savaşlarla birlikte mücadele ederek varlığını sürdürdüklerinden, gelenek ve göreneklerini yaşattıklarından bahsedilmiştir. Ugorlar, adlarını geldikleri yer ve bölgeden almıştır. Ugorların iki bölgede; hem İskitya'da hem de Macaristan'da yer aldığı belirtilmektedir. İki bölgede varlığını sürdüren Ugorların aynı dil ve lehçeye sahip oldukları görülmüştür. Müellif, İskitya bölgesinde yaşayan Ugorların ormanlarda ve oyuklarda yaşadıklarını, toprak ve ekim işleriyle uğraşmadıklarını vurgulamıştır. Vahşi hayvanlarla beslenmekle birlikte bu hayvanların derilerinden giysiler yaptıkları da belirtilmiştir. İskitya bölgesinde yaşayan halkların din, dil ve coğrafyasının yanı sıra yaşam biçimlerinden, fiziki ve karakteristik özelliklerinden de söz edilmiştir.

Birinci faslın üçüncü bölümünde Tatarların soyları hakkında bilgi verilmiştir. Daha çok Çağatay Tatarları, Ulan (Oğlan) ve Kırım Tatarları, Kazan Tatarları ve Nogay Tatarları anlatılmıştır. Türklerden bahsedilirken, Tatarların soyundan geldikleri belirtilmiş, ayrıca Osmanlı Türklerine de değinilmiştir. Miechowita hatta Osmanlıların menşesini Moğollara dayandırmakta ve beyliğin Çağatay Hanlığı topraklarına geldiğı görüşünü iddia etmektedir. Bununla birlikte Osmanlı padişahlarından da kısaca söz edilmiştir. Osman Gazi ile Yavuz Sultan Selim dönemi arasındaki tarihî olaylara yer verilmiştir. Türklerin iyi savaşçılar oldukları ve oku iyi kullandıkları ifade edilmiştir. Ulan veya Kırım Tatarlarından bahsedilirken, Ulan isminin Tavrida Adası fatihi Ulan'dan geldiğı belirtilmiştir. Ulan'dan sonra devleti, sırayla Toktamış Han ve Hacı Giray'ın yönettiğı bilinmektedir. Kazan Tatarları ise İtil Nehri üzerindeki Kazan Kalesi'nde yer almıştır. Nogay Tatarları da İtil ötesinde varlığını sürdürmüştür. Diğer Tatarlara nazaran Nogaylar daha kuzeyde yaşamışlardır.

Eserin ikinci faslında Avrupa Sarmatyası anlatılmaktadır. Avrupa Sarmatyası, Ruslar veya Rutenler, Litvanlar, Moskoflar ve bunlarla birlikte yaşayan halkların yerleştiğı; batıda Vistül, doğuda Don Nehri'nin yer aldığı bölge olarak nitelendirilmiştir. Rusya'nın tasviri yapılırken, sınırları güneyde Dinyester Nehri ve Sarmatya Dağları; doğuda Don Nehri, Azak Denizi ve Kırım Yarımadası; kuzeyde Litvanya ve batıda ise Lehistan olarak nakledilmiştir. Bu faslın ilk bölümünde Rusya'dan, çevresinden, zenginliklerinden ve bu bölgede yer alan halklardan söz edilmiştir. Halkların yanı sıra bölgenin coğrafi yapısından da bahsedilmektedir. Kısaca bölgenin genel bir tasviri yapılmıştır. Doğal zenginlikler, gelenek ve görenekler, bununla birlikte dinî yapı hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Litvanya ve Sarmatya konusunda da bilgi veren yazarın, Litvanya Büyük Dukalığı'ndan söz ettiği görülmektedir. Aynı zamanda Moskova Knezliği ve hâkimiyetindeki Perm, Ugra ve Korela bölgeleri

ele alınmıştır. Söz konusu Rusya ile Kiev, Novgorod, Pskov, Smolensk gibi Slav şehirlerine de eserde değinilmiştir.

Litvanya Büyük Dukalığı, bilindiği gibi bünyesinde Litvan ve Rus knezi bulundurmaktadır. Ruslar ve Lehler, Litvanya Büyük Dukalığı'nın komşusu konumundadır. Litvanların aynı zamanda genel tarihinden, savaşlardan, fetihlerden ve dinî yapısından da söz edilmiştir. Dinî ritüelleriyle birlikte bölge halkı hakkında da genel bilgiler eserde yer almıştır. Doğada bulunan vahşi hayvanlarla birlikte ormana da kutsallık atfeden Somogitler ve Somogit inancından da bahsedilmiştir. Litvanya Büyük Dukalığı'ndan sıkça söz eden yazar, bu dukalığın geniş bir bölgede yer aldığını belirtmektedir. Litvanya'nın ilk ve başşehri olan Vilnius'tan ve Latinlerin Nugardiya veya Novogardiya olarak isimlendirdikleri Novgorod'dan söz edilmiştir. Litvanya Dukalığı'na bağlı olan şehirlerle birlikte bu şehirlerdeki kalelerin öneminden de bahsedilmiştir. Litvanya Büyük Dukalığı'yla birlikte Kiev Knezliği de eserde değinilen konulardandır. Diğer bölümlerde olduğu gibi, Litvanya'nın coğrafi özelliklerine ve doğal kaynaklarına da değinilmiştir. Bununla birlikte Litvanya ve Moskova'nın ortak özelliklerinden de kısaca söz edilmiştir. Aynı zamanda Rusya ve Moskova Knezliği'nin birbirinden ayrı olduğu ifade edilmiştir.

İkinci faslın son bölümünde ele alınan konu Moskova Knezliği'dir. Kitapta, Moskova Knezliği'nin geniş bir bölgede yayıldığından bahsedilmektedir. Moskova şehri geniş topraklara sahip olmakla birlikte bünyesinde birçok knezliği barındırmıştır. Knezliğin başkenti şüphesiz Moskova'dır. Knezlik idaresinde Tatar toprağı olan Kazan Hanlığı yer almıştır. Moskova Knezliği'nden bahsedilirken şehirlerden ve kalelerden söz edilmiştir. Moskova Knezliği'yle birlikte Kiev Knezliği'nden de bahsedilmiştir. Aynı zamanda eserde, şehirlerdeki yapıların mimarisi konusunda da bilgiler bulunmaktadır. Şehirlerdeki yapılardan, özellikle kale ve kiliselerin bir arada yer aldığı vurgulanmaktadır. Moskova'nın yeryüzü şekillerinden ve yer altı kaynaklarından da bahsedilmiştir. Bölgeyle ilgili olarak, özellikle nehirlere hakkında da bilgilere yer verilmiştir. Aynı zamanda Moskova knezinin ele geçirdiği İskitya bölgeleri olan Perm, Ugra ve Korela hakkında açıklamalarda bulunan müellif, Moskova'nın kuzeydoğusunda yer alan halklar hakkında da bilgiler sunmaktadır. Perm, Ugra ve Korela ile birlikte Başkurt halkından da söz edilmekte, her bir halkın ayrı lehçelere sahip olduğundan bahsedilmektedir. Yazar, bölgenin coğrafi yapısı konusunda da açıklamalarda bulunmuştur. Maciej Miechowita, eserin ikinci faslında Moskova Knezliği hususunda geniş ve detaylı bilgiler vermiştir. Bölüm, müellifin Johann Haller'e mektubu ile son bulmuştur. Mektupta yazar; Halikarnaslı Herodotos, Solinos, Pomponius Mela ve Plinius gibi müellifleri, kuzey ülkelerinde yaşayan ve bölgedeki insanların fiziki özelliklerine dair görüşlerinden dolayı eleştirmiştir. Yazar, müelliflerin görüşlerini, efsaneye ve mitolojiye dayalı olduğunu düşünerek eleştirdiğini ifade etmiştir. Eser, bibliyografya ve dizin kısımlarıyla son bulmaktadır.

Sonuç olarak, bir Rönesans âlimi olan Maciej Miechowita, eserinde XVI. yüzyılda Türk-Tatarlar, Lehler, Slavlar ve bozkır halkları üzerine bilgiler vermiş, açıklamalarda bulunmuştur. Avrasya halkları

ve yurtları hakkında tarihî, coğrafi ve etnografik açıdan bilgilerin sunulduğu eser, Doğu Avrupa ve Sarmatya bölgesi hakkında geniş ve kapsamlı betimlemelerin de yapıldığı ilk eser olma özelliği taşımaktadır. Türk, Moğol, Rus ve Doğu Avrupa halkları hakkında önemli bilgiler ve açıklamalar da eserde yer almaktadır. Türk halklarıyla birlikte Slav halklarından da bahseden müellif, Sarmatya coğrafyası ve bu bölgedeki halklar hakkında kapsamlı bilgiler sunmuştur. Bu açıdan bakıldığında eser, Doğu Avrupa tarihi ve Sarmatya bölgesi hakkında kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.